

Ryszard Skrzyniarz
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

PRACOWNICY POLSKIEJ SEKCJI RADIA WOLNA EUROPA W BIOGRAFIACH EDUKACYJNYCH ZACHOWUJĄCYCH PAMIĘĆ O LUDZIACH, INSTYTUCJI I HISTORII POLSKI

Employees of the Polish Section of Radio Free Europe in the educational biographies that preserve the memory of people, institutions and Polish history

Summary: The article refers to issues of numerous linguistic, encyclopedic, review studies that form a kind of chronicle of communities involved in important social and cultural events, something that is interesting from the perspective of pedagogical biographical information. In the text there are references to many of these communities, but the leading role is played by the staff of the Polish Section of Radio Free Europe. Such biographies, preserving the memory of these people, bolster the memory of communist-era institutions that are important for Poles, and thus, important for Polish history. Due to this role they play, these biographies are educational in nature.

Keywords: biographies, pedagogical biographical information, educational biographies, Radio Free Europe, Polish Section of Radio Free Europe.

W ostatnich latach obserwujemy rosnące zainteresowanie szeroko pojętą biografistyką. W księgarniach pojawiło się wiele biografii nie tylko naukowych, ale także popularnonaukowych, powieści czy różnego rodzaju zbiorów biogramów ujętych w leksykony i słowniki. Te ostatnie często przyjmują formę popularnych zestawień obdarzonych chwytliwymi tytułami, na przykład 100 czy 501 największych ludzi z danej dziedziny (dowódców, filozofów, aktorów, kobiet w dziejach i innych)¹. Czasami jednak pomysłodawcy czy redaktorzy takich dzieł przygotowują monumentalne, zaopatrzone w aparat naukowy tomy słowników biograficznych

¹ M.in. Nigel Cawthorne, *100 największych dowódców*, przekł. Anna Wiśniewska (Warszawa: Świat Książki 2009); Phillips Stokes, *100 największych filozofów*, przekł. Jerzy Korpanty (Warszawa: Świat Książki 2007); Steven J. Schneider, *501 reżyserów filmowych*, red. nacz. William G. Andrew i in., przekł. Hanna Pawlikowska-Gannon i in. (Warszawa: MWK 2008).

ogólnych² lub stosują wybrane kryteria doboru biogramów, między innymi dziedzinowe³, geograficzne⁴ czy chronologiczne⁵.

Swoistym słownikiem biograficznym pracowników Radia Wolna Europa jest także książka Lechosława Gawlikowskiego *Pracownicy Radia Wolna Europa. Biografie zwykle i niezwykle*⁶, która ukazała się nakładem Instytutu Studiów Politycznych PAN i Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych pod koniec 2015 roku. Mylili się ci, którym wydawało się, że o nadającej z Monachium rozgłośni napisano już tyle prac, iż wszystko o niej wiemy i na ten temat nie można powiedzieć już niczego nowego. Tym bardziej, że nie brali oni pod uwagę faktu, iż wielu autorów prac o RWE nie potrafiło zdobyć się na bezstronność i obiektywizm: albo ulegali oni fascynacji mitem radia walczącego z komuną, albo za wszelką cenę szukali skazy na monumentalnym posągu. Gawlikowski, który przez wiele lat pracował w rozgłośni, a następnie był zastępcą dwóch ostatnich dyrektorów, poświęcił prawie dziesięć lat na pracę w polskich, amerykańskich i praskich archiwach oraz bibliotekach, rozmowy z żyjącymi kolegami i amerykańskimi przełożonymi rozgłośni, na konfrontowanie swojej wiedzy z przestudiowanymi dokumentami, a także weryfikowanie informacji. Ta benedyktyńska wręcz kwerenda pozwoliła mu zachować dystans i bezstronność. Nie starał się napisać swojej wersji legendy RWE ani nie polemizował z jej zwolennikami, troszczył się natomiast o to, by stworzone przez niego biogramy przyczyniły się do poznania historii zarówno twórców i pracowników rozgłośni, jak też dziejów stacji.

Publikacja składa się z tekstów wstępnych obejmujących: wstęp Pawła Machcewicza pod tytułem *Radio Wolna Europa: między Monachium, Waszyngtonem i krajem* (który jest krótką historią Radia Wolna Europa); wprowadzenie autora, zatytułowane *Jak powstała książka* (w którym opisuje on perypetie związane z jej napisaniem); *Noty wydawniczej*, podzielonej na dwie części: *Od autora* i *Od redakcji*. Do pracy dołączono aneks zawierający: 1) *Ważniejsze audycje Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa*, 2) *Wybrane audycje Jana Lechonia w Radiu Wolna Europa*, a także 3) *Listę pracowników Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa* (427 nazwisk). Zawiera ona imiona i nazwiska pracowników rozgłośni, ich lata życia, daty zatrudnienia oraz informacje, czy danej osobie poświęcony jest biogram. Autor dołożył starań, aby zestawienie było jak najbardziej

² Wydawany od 1935 r. w Krakowie *Polski słownik biograficzny* (Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1935-).

³ Robert R. Stiller, *Abecadło żydowskich pisarzy z Polski* (Kraków: Vis-a-Vis Etiuda 2015); Witold Okniński, *Adwokaci siedleccy. O patronach, adwokatach przysięgłych, adwokatach i obrońcach sądowych* (Siedlce: Izba Adwokacka 2015).

⁴ Jerzy Wulfański. *Aby pamięć o Nich nie zaginęła: regionalny słownik biograficzny* (Brodnica: Firma Handlowo-Usługowa Multi 2000); Krzysztof R. Prokop, *Biskupi kamieniecy od średniowiecza do współczesności. Szkice biograficzne* (Poronin: Ośrodek „Wołanie z Wołynia” 2007).

⁵ *Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1816-1915*, red. Marek Wąsowicz, Andrzej K. Wróblewski (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2016).

⁶ Lechosław Gawlikowski, *Pracownicy Radia Wolna Europa. Biografie zwykle i niezwykle* (Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych 2015), 918.

pełne i zawierało wiadomości o wszystkich etatowych pracownikach RWE. Całość zamykają *Wykaz skrótów* oraz *Indeks osób*.

Zasadniczą część książki, najcenniejszą, a zarazem najobszerniejszą, stanowi zbiór biogramów osób zatrudnionych na etacie w RWE, zmarłych przed końcem 2013 roku, zatytułowany *Zespół Radia Wolna Europa. Biografie zwykłe i niezwykłe*. Zgromadzono w nim niespełna 260 biogramów etatowych pracowników RWE, między innymi redaktorów, dziennikarzy, artystów, analityków i pracowników szeregowych, którzy byli zatrudnieni od 1950 roku, czyli od powstania Sekcji Polskiej RWE w Nowym Jorku, do czasu zakończenia działalności rozgłośni w Monachium w 1994 roku. Opracowano również biografie etatowych korespondentów Rozgłośni Polskiej w Londynie, Paryżu, Rzymie, Berlinie Zachodnim i innych miastach Europy, a także Sekcji Polskiej portugalskiej filii RWE – w latach 1952-1966 odpowiedzialnej za nadawanie z Lizbony programu na falach krótkich. Zasadne będzie więc stwierdzenie, że zebrane w jednej pracy szczegółowe biogramy stanowią najbardziej aktualną i kompletną bazę danych na temat pracowników Rozgłośni Polskiej RWE.

Jedne biogramy mają kilka krótkich akapitów, inne kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt stron. Są one właściwie szkicami biograficznymi postaci o pierwszorzędym znaczeniu w dziejach Polski XX wieku. Znajdują się wśród nich opowieści o działaczach politycznych (Jan Nowak-Jeziorański), literatach (Gustaw Herling-Grudziński, Marian Hemar, Jan Lechoń czy Kazimierz Wierzyński), aktorach i reżyserach (Włada Majewska, Kazimierz Jan Wajda „Szczepcio”, Henryk Vogelfänger „Tońko”, Leopold Pobóg-Kielanowski), prawnikach (Krystyna Marek), a także ludziach nauki (Emeryk Aleksander Boba).

Gawlikowski nie tylko kreśli wizerunki osób, maluje także portret pokolenia, które przetrwało wojnę, okupację, pobyt w niemieckich obozach koncentracyjnych i obozach pracy oraz sowieckie łagry, czasy stalinowskie w Polsce i trudy emigracyjnego życia w powojennej Europie. W ich sercach było wiele bólu, goryczy, rozczarowań i zawiedzionych nadziei, była tam też miłość do Polski, Kraju – pisanego wielką literą – lat dziecińczych i nieustającej tęsknoty, która mobilizowała, mimo iż na emigracji, do pracy dla ojczyzny. Wszyscy oni żyli nadzieją, że kiedyś Polska odzyska wolność, a oni będą mogli do niego wrócić. Niestety, tylko nielicznym udało się tego dokonać.

Do każdego z biogramów zgromadzonych w pracy autor dołączył niezwykle dokładne zestawienia bibliograficzne, przedmiotowe i podmiotowe. Te ostatnie, w zależności od tego, czym zajmowała się opisywana postać, obejmują między innymi audycje radiowe, słuchowiska, sztuki teatralne, twórczość literacką oraz dorobek naukowy. Niekiedy bardzo obfite wykazy podzielone są na bloki tematyczne, w których poszczególne typy źródeł ułożone są chronologicznie.

Jestem pod wrażeniem ogromu pracy, którą Lechosław Gawlikowski włożył w przygotowanie książki. Biogramy przybierają formę niespotykaną w literaturze, która pozwala zakwalifikować publikację pomiędzy *Polskim słownikiem*

biograficznym a Aleją dobrych znajomych Tadeusza Nowakowskiego⁷ czy *Alfabetem wspomnień* Antoniego Słonimskiego⁸. Z jednej strony mają one układ i aparat naukowy niczym biogramy z *PSB*, a z drugiej przybierają formę wspomnień o tych wszystkich, z którymi autor zetknął się, gdy pracował w Radiu Wolna Europa. Nie są tylko opowieściami o radiowcach czy współpracownikach radia, ale o ludziach, którym los nie szczędził traumatycznych doświadczeń czasu wojny, trudnych doświadczeń powojennych, często mocno naznaczonych smutkiem oraz tęsknotą za krajem i rodziną.

Niezwykłe i wręcz godne pozazdroszczenia – również dla mnie jako biografą – jest to, co udało się autorowi, a stanowi często problem dla największych, czyli zachowanie bezstronności i obiektywizmu. Bardzo trudno wyśledzić w czytanych biogramach uczucia Autora. Jeśli uznamy, że jest to swoisty alfabet wspomnień, trudno w nich odnaleźć Lechosława Gawlikowskiego, są tylko ci, o których pisze: tytani, giganci powojennej emigracji, ludzie wielkiej klasy o niezłomnej postawie moralnej. Choć często poobijani, przesiąknięci bólem i tęsknotą za ojczyzną, rodzinnymi stronami, to jednak wielcy i godni naszej uwagi.

Pracując nad książką, Gawlikowski starał się w prowadzonej narracji ograniczać własne sądy i opinie, oddając głos źródłom archiwalnym oraz członkom rodziny, przyjaciółom, współpracownikom, współuwięzionym i uczestnikom walk, znającym poszczególne osoby lepiej czy dłużej. Przytaczając różne, niekiedy sprzeczne opinie o konkretnych postaciach, powalał, aby czytelnik sam zdecydował, czy uzna kogoś za wzór czy antybohatera. Obrona metoda dawała wyjątkowe efekty, gdy pisał o osobach kontrowersyjnych, na przykład wieloletnim dyrektorem rozgłośni Janie Nowaku-Jeziorańskim, który był postacią wielkiego formatu, ale równocześnie w życiu codziennym niezwykle trudnym i wymagającym szefem.

Na spotkaniach autorskich Lechosław Gawlikowski podkreślał, że swoją książkę pisał dla młodych ludzi, którzy ani nie pamiętają czasów PRL-u, ani nie są pasjonatami historii. Mówił, że chciał, aby lektura biogramów wzbudziła w nich chęć poznania ich bohaterów, zainspirowała do dalszych badań i poszukiwań – co mu się udało. Opowiedziane przez niego historie ludzkie mają ogromną moc: choć są niezwykle rzeczowe i konkretne, wyzwalają emocje, mobilizują. Przedstawione postaci przestają być jednymi z wielu występujących na kartach nudnych podręczników do historii, aktorami grającymi w „trącających myszką” filmach, wykonawcami starych piosenek, autorami szkolnych lektur czy zupełnie nieznanymi, nieznaczącymi nazwiskami, a zaczynają żyć, mieć sukcesy oraz ponosić porażki, przeżywać pasje i fascynacje, odczuwać radość, smutek czy ból. Są to ze wszech miar biografie edukujące, szczególnie młode pokolenia Polaków, urodzonych po 1989 roku. Dla tych, którzy pamiętają czasy PRL, są przypomnieniem historii rozgłośni będącej nie tylko „ustami” wolnego świata, ale i „uchem przyłożonym do żelaznej kurtyny”, zbierającej informacje i nadającej

⁷ Tadeusz Nowakowski, *Aleja dobrych znajomych* (Londyn: Polska Fundacja Kulturalna 1968).

⁸ Antoni Słonimski, *Alfabet wspomnień* (Warszawa: PIW, 1989).

audycje o tym wszystkim, co działo się w krajach bloku sowieckiego, w tym w Polsce. Pasja i „autentyczność” biogramów rodzi pragnienie, by się dowiedzieć czegoś więcej o opisywanych postaciach, ma się ochotę sięgnąć po napisaną przez nich książkę, odszukać skomponowaną piosenkę.

Pracownicy Radia Wolna Europa. Biografie zwykłe i niezwykłe to dzieło, które pomoże czytelnikom, zwłaszcza młodym ludziom, odkryć nieznane, często zapomniane, a niekiedy celowo przemilczane fragmenty przeszłości. Obecnie wielu młodych uważa, że wiedza o przeszłości jest nudna, nikomu niepotrzebna. Czują się zdopingowani do tego, aby iść do przodu, nie oglądać się wstecz, ale myśleć o przyszłości, w której będzie osiągać sukcesy – a przecież jednak potrzebują korzeni.

Można wiedzę o przeszłości przekazywać na różne sposoby. Można wyklądać, kazać czytać, pisać referaty, uczyć się wszystkiego na pamięć, rysować czy tworzyć prezentacje w komputerze oraz filmiki. Można także uczyć, przedstawiając sylwetki i dokonania tych, którzy żyli przed nami czy obok nas, którzy ukazywali, czym jest mądrość, dobroć i współczucie, jak cenne są: pokój, bezpieczeństwo, stabilizacja, praca, własny dom, rodzina, ojczyzna, swoboda zdobywania wiedzy, rozwijania pasji. Można podkreślać, że oni swoim życiem dali świadectwo ceny tych wartości oraz tego, że warto za nie walczyć ze wszystkich sił. Dzięki biogramom napisanym przez Gawlikowskiego ich bohaterowie stają się bliscy czytelnikom, bo te historie fascynują, intrygują fragmenty ich książek, urzekają wiersze, a staroświeckie piosenki wygrzebywane w Internecie wpadają w ucho. Biogramy mobilizują do zainteresowania się dziejami polskimi i powszechnymi, do poszukiwania odpowiedzi na pytanie o sens i cel życia oraz sposoby, drogi bycia patriotą oddanym ojczyźnie w każdym miejscu świata.

Zwykłe i niezwykłe biografie pracowników Radia Wolne Europa Lechosława Gawlikowskiego to źródło wiedzy o życiu wielu ludzi oraz wzór, jak pisać biografie, ukazując innych „w prawdzie”, nie przyklejając im etykiet, nie rzucając oszczerstw, ale także nie budując posągów (często na glinianych nogach). Przede wszystkim jednak Gawlikowski uczy mówić o innych, nie obciążając ich własnym sposobem patrzenia na świat.

Streszczenie: Artykuł odnosi się do interesującego z perspektywy biografistyki pedagogicznej zagadnienia licznych opracowań słownikowych, encyklopedycznych, przeglądowych będących swego rodzaju kronikami środowisk biorących udział w ważnych społecznie i kulturowo wydarzeniach. W tekście pojawiają się odniesienia do wielu z nich, jednakże wiodącym jest tutaj środowisko pracowników Polskiej Sekcji Radia Wolna Europa. Biografie te, zachowując pamięć o ludziach, podtrzymują pamięć o ważnej dla Polaków w okresie PRL instytucji, a tym samym i historii Polski. Poprzez swoją rolę biografie te posiadają charakter edukacyjny.

Słowa kluczowe: biografie, biografistyka pedagogiczna, biografie edukacyjne, Radio Wolna Europa, Sekcja Polska Radia Wolna Europa

Bibliografia

- Cawthorne, Nigel. *100 największych dowódców*. Przekład Anna Wiśniewska. Warszawa: Świat Książki 2009.
- Gawlikowski, Lechosław. *Pracownicy Radia Wolna Europa. Biografie zwykłe i niezwykłe*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2015.
- Nowakowski, Tadeusz. *Aleja dobrych znajomych*. Londyn: Polska Fundacja Kulturalna, 1968.
- Okniński, Witold. *Adwokaci siedleccy. O patronach, adwokatach przysięgłych, adwokatach i obrońcach sądowych*. Siedlce: Izba Adwokacka, 2015.
- Polski słownik biograficzny*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1935-.
- Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1816-1915*. red. Marek Wąsowicz, Andrzej K. Wróblewski. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2016.
- Prokop, Krzysztof R. *Biskupi kamieniecy od średniowiecza do współczesności. Szkice biograficzne*. Poronin: Ośrodek „Wołanie z Wołynia”, 2007.
- Schneider, Steven J. *501 reżyserów filmowych*. red. nac. William G. Andrew i in. Przekład Hanna Pawlikowska-Gannon i in. Warszawa: MWK 2008.
- Slonimski, Antoni. *Alfabet wspomnień*. Warszawa: P.I.W. 1989.
- Stiller, Robert R. *Abecadło żydowskich pisarzy z Polski*. Kraków: Vis-a-Vis Etiuda 2015.
- Stokes, Phillips. *100 największych filozofów*. Przekład Jerzy Korpanty. Warszawa: Świat Książki 2007.
- Wultański, Jerzy. *Aby pamięć o Nich nie zagięła: regionalny słownik biograficzny*. Brodnica: Firma Handlowo-Usługowa Multi 2000.